

A BUDAPESTI HAZAFISÁG ÉS A KÖZIGAZGATÁS DEMOKRATIZMUSA

Az a pesti lokálpatriotizmus, amelynek meghatározható példáit láthatjuk éppen most is, a centenáriumi évben, vagy nem-alkalomszerű, folyamatos megnyilatkozását a tizezreket felsorakoztató honismereti mozgalomban, méretében és minőségében is újkeletű jelenség: az utolsó tiz-tizenöt évben alakult ki. És nagy, figyelemre méltó jelenség, ha egyfelől az előtörténetére gondolunk, másfelől arra a tényre, hogy Budapest igazában ma is pionírváros, ma is több itt a jövevény, mint a benntulított vagy éppen őslakos.

A számba vehető kiváló okok közül egy nehezen mérhető, mégis jól kitapintható tényezőt tartok a legfontosabbnak: a pesti ember közérzetének alakulását 1958-60 óta.

Mintegy három évvel ezelőtt új műszó röppent föl és vált igen gyorsan "slágerrá" a nyugati politikai irodalomban: "az élet minősége". A sokáig egyoldaluan vizsgált életszínvonalal, pontosabban: fogyasztási kultusszal szemben "az élet minősége" figyelembe vesz egy sor egyéb létfontosságú közérzeti tényezőt. Mármost a mi várospolitikánkat vizsgálván, megállapíthatjuk, hogy mielőtt ezt a műszót Galbraith leírta volna, minket a szocialista emberségünk, józan eszünk (vagy - különös módon - olykor akár a szegénységünk) elég régen rávezetett, hogy az élet minőségével, annak tényezőivel törődjünk, erőnkön felül is törődjünk.

Pár évvel ezelőtt egy olasz kereszténydemokrata politikus kalauzoltam Budapesten. Meglepetéssel tapasztalta, hogy a város templomai, többnyire frissen renovált állapotban, szinte kivirítanak a környezetükből. Kiszámította, hogy ez a mi kommunista-ateista rendszerünk pár év alatt a sokszorosát fordította templomokra annak, amit az ugynevezett keresztény kurzus negyed század alatt. Valamiképpen le akarta tromfolni ezt a tényt. "Én, kérem, a háboruban ugyancsak sokat szenvedett Cassinonak a szenátora vagyok. Lám, a cassinói püspök kijelentette, amíg a lakásokat nem építik föl, addig a templomok maradjanak csak romokban!" Nem értette, egyszerűen ésszerűtlennek tartotta a mi eljárásunkat, valamiféle trükköt, taktikát vagy mit gyanított mögötte. Mit válaszolhattam? "A gesztus szép, de püspököknek kell lenni hozzá!" És megpróbáltam megmagyarázni: ezek a templomok nemcsak a hívőket szolgálják; ezek minékünk nagyapáinkat, dédapáinkat, városunk multját jelentik, az otthonlétünkhöz tartoznak, akkor is, ha nem mindannyian igényeljük a rendeltetés-szerű" használatukat. Az otthont mindenekelelt az különbözteti meg a világon bármely más helytől, hogy ott az ember nem egyszerűen a térben, hanem az időben is él: saját emlékeiben, és a személyes időn előre-vissza messze tulyuló folyamatosságban. Ott, és egyedül ott van elevenen és személyhez szólóan jelen a történelem. Tehát nem holmi tülhajtott hagyománytisztelet, ha anyagi erőnkhez mérten - aki ezt nem érti, annak szemében talán ésszerűtlen is - sokat költünk a műemlékeinkre, arra a kevésre, ami ennek a városnak hanyattatásai során megmaradt. Bármilyen paradoxul hangzik: sok egyéb közt ez teszi, hogy Budapest, amely ma még nem tud minden lakójának lakást adni, otthont igenis tud adni. Márpedig az otthon-élmény az élet ugynevezett minőségének egyik legfontosabb eleme. Való igaz, hideg racionalizmussal nem minden megokolható, amit az utóbbi egy-másfél évtizedben a városért tettünk. Súlyos közlekedési gondjaink vannak, de fölépítettük a Libegőt. Nincsenek egymásra lícitáló vállalataink, mégis teleraktuk a várost színes reklám-fényekkel. Nincs vízienergiával termelt olcsó villanyáramunk, mégis több ezer megawattal világítjuk ki a Lánchidat, a Duna két partjának középületeit. Mintha csak a költő diktálná: "... Játsszani is engedj szép, komoly fiadat". Magyarázzam-e, mit jelent nekünk ez a "luxus"? Mit jelent, akár naponta is, átmenni a Lánchidon? Mit jelentett mostanában, hogy egyszerűen csak fölfedeztük a Batthyány-teret?

Szándékosan hozom ezeket a szoroson vett "várospolitikai" példákat. Jól tudom, hogy az "élet minőségéhez", egyszerűbben: a pesti ember közérzetéhez föl sem sorolhatóan sok egyéb is hozzátartozik, az általános politikai stabilitástól, az egzisztenciális biztonság-tól a fanyar pesti plebejus humorig, és a sok plusz mellett jócskán sorolhatnám szükségességünk minuszait is. A lényeg mégis az, hogy az emberek általában szeretnek itt élni, és ez,

bárhogy vizsgálom, mindenekeelőtt ez a hirtelen és széles körben megnyilatkozó, ujkeletű pesti lokálpatriotizmus alapja. Amely lokálpatriotizmusban, szerintem, sokkal nagyobb erőtartalmúak rejlének, mint amennyit belőlük eddig hasznosra fordítottunk.

Miért mondom ezt?

Sokat problémázunk a nagyvárosi demokratizmus körül. Magam is leirtam már, hogy egy falu, pláne egy kisközség társadalmában, a szűkebb és áttekinthetőbb világban a lakossági részvétel a közügyekben mennyivel egyszerűbb, mint a fővárosban. Biztos ez is megvalósíthatatlan? Aki az utóbbi tíz év városrendezési munkáját figyeli s összeveti az 1980-85-ig előre néző tervekkel, az előtt máris kibontakozik az a szerkezeti változás, amelynek során az egyközpontú és hatalmas perifériájú Budapestből policentrikus város, a kétmillió metropolison belül az önmagukban teljes, harmonikus, "ember-méretű" lakóterületek füzere alakul ki. Nem nehéz megjósolni, hogy egy ilyen mélységű strukturális változást belátható időn belül törvényszerűen megfelelő közigazgatási változások kísérnek. Mármost függetlenül attól, hogy miféle területi és szintbeli fórumok válnak szükségessé, egy bizonyos: a tendencia, hogy a lakosságot közvetlenül érintő ügyek intézését az érdekeltekhez minél jobban közelítsük, megmarad. Ám a hatáskörök ugynevezett "lejjebb vitele" még nem jelent demokratizálást. Csupán decentralizálás. Ami jó feltétele a demokratizálásnak, de önmagában nemcsak nem elég, hanem, minek tagadjuk, bizonyos kockázatot is hordoz, ha nem jár együtt a demokratikus ellenőrzéssel. Nyilvánvaló, hogy erősíteniük kell a helyi választott szervek hatékony működését a hivatalok hatáskörével párhuzamosan. És azt hiszem, még itt sem állhatunk meg. Tovább léphetnénk és tovább is kellene lépünk.

Épp ennek kapcsán tenném föl a kérdést: meglegedhetünk-e vele, hogy a lokálpatriotizmus erejét csupán - egyébként csöppet sem lebecsülendő - alkalmi társadalmi munkákra és műkedvelő történelemkutatásra fordítsuk, ne állítsuk-e sokkal határozottabban a közéleti nevelés, nevelődés, tevékenység szolgálatába? Mondjuk: mint a helyi választott tanácsok hatékonyabb munkájának mozgalmi bázisát. Nem új dolog, amit mondok. A kommunisták vezette helyi népfrentbizottságok aktivistáinak és a tanácstagoknak jó eredményű együttműködésére látunk városunkban már nem egy példát. Meglévő kezdeményt kellene tovább kibontakoztatnunk. Esetleg valamiképpen intézményesítenünk.

ZÁRÓULÉS

A VÁROSTÖRTÉNETI MUZEOLÓGIA NÉHÁNY FŐBB KÉRDÉSE

A nyugati polgári kulturszociológia a legutóbbi években több oldalról igyekszik bizonyítani, hogy az urbanizáció korában, különösen századunk második felében a muzeumi történeti várostörténeti kiállítások idejét múlták, a tömegek nem igénylik.

Elég Dr. Riesman a "Magányos tömeg" c. könyvére hivatkoznunk, amely Amerikában, majd Európában is sajátos szociológiai bestseller lett (példányszáma meghaladta a félmilliót). Riesman az idézett könyvében hosszan fejtegetve bizonygatja, hogy a mai városok embereinél az egyének öntudatának és a valóságos társadalmi helyzetének kettészakadását észlelhetjük. Éppen ezért a város embere, a homo urbanicus elidegenedik, érzéketlen lesz a város történetével, a város történeti emlékeivel szemben.

Csak azt tartja célravezetőnek, ha összhangba hozza az érték koncentrációit vagyis a maga anyagi alapján lehetséges modern életkörülmény megteremtését, a maga reális szerep-strukturájával. A homo urbanicus kulturigénye ezen a küszöbön túl nem terjed. Riesman mintegy 15 éves látogatói statisztikai felmérésekkel bizonyítja "a muzeumi kiállítások megsemmisítő kritikáját jelentő érdektelenséget".

Riesman mellett még sorolhatnánk számos polgári szociológust, akik hasonló nézeteket vallanak, mint például R.K. Goldson: "Hogyan gondolkodnak a college-beli diákok" (New-York, 1960). M. Selman: "Az elidegenedés jelentőségéről" (American Sociological Review 24. kötet 6.sz. 1959. dec.).

Ami a polgári szociológusoknak a muzeumi látogatásokra vonatkozó statisztikai adatait illeti, azokkal vitába nem tudunk szállni, mert lehetetlen az ellenbizonyítás. Csupán azt a tényt tudjuk szembe állítani az általuk közölt - s ebben nincs jogunk kételkedni - statisztikai tényekkel, hogy nálunk a jó kiállítás igenis vonzza a tömegeket. Ne vegyük elfogultságnak, de hirtelenében más adattal nem rendelkezem: a BTM-et 1973-ban 9 hónap alatt mintegy 300.000 látogató nézte meg, Bp. lakossága 14 %-a.

Vitakoznunk kell és lehet azonban azzal a tétellel, hogy a modern urbanizációs folyamat elidegeníti, közömbössé teszi az embereket a történeti, a várostörténeti kiállításokkal szemben. Kulturigényük nem terjedki a muzeumok tanulmányozására.

Engedjék meg, hogy előadásomban e szempontból vessek fel - távolról sem a komplexitás igényével - néhány gondolatot arról, hogy a várostörténeti muzeológia tudománya valóságban van-e, vagy pedig reneszánsza kezdődik-e?

Az urbanizáció a várostörténeti muzeológia tartalmát, feladatát és további fejlődés irányát alapvetően megváltoztatta.

1. Az urbanizáció alatt manapság általában a komplex városfejlesztést értik.

A komplex városépítés alapvető változásokat idéz elő a városkép összességében is, részleteiben is. Új ipartelepek megteremtése, az ipari rekonstrukció, a közlekedés fejlesztése, az új lakótelepek létesítése, a közművesítés rekonstrukciója és bővítése, a kommunális beruházások stb. mind-mind városrészek lebontását (szanálását) és újraépítését igénylik.

A száz évvel ezelőtt pl. az önálló városnak, Óbudának - melynek 1874. okt. 25-i tényleges egyesülése Budával és Pesttel teremtette meg az ország fővárosát, Budapestet - az új, modern lakótelepek építése céljából történő szanálása már eddig 55 utcát a hozzátartozó épületekkel együtt teljesen megszüntetett, kitérőlt a régi városképből.

Korunk modern városfejlesztése elkerülhetetlen törvényszerűség, de szabadon már itt megemlíteni, - a későbbiekben részletesebben kitérünk rá - hogy az urbanizáció idézett értelmezése végzetesen egyoldalú. A komplex városfejlesztésen ugyanis feltétlenül értenünk kell a város történelmének három és kétdimenziós megőrkítését is. Azt hiszem, az urbanizáció fogalmkörének ilyen irányú kiterjesztése elméletileg nem váltana ki nagyobb vitát. A problémát a várospolitika gazdaságossági törekvései és az előbb említett elmélet gyakorlati érvényesülésének konfrontációja okoz kisebb, illetve inkább nagyobb mértékben.